Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 55-61.

УДК 342.9

ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ, АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Макухін О. О.

Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна

У статті розглянуто різні аспекти визначення поняття «корупція» в законодавчо-нормативних актах ЄС та України. На основі аналізу діючого антикорупційного законодавства та визначень наведених науковцями визначені основні проблеми правової дефініції вказаного терміну.

Ключові слова: корупція, ознаки корупції, корупційні діяння, хабарництво, хабар, непотизм.

Вступ. Корупція є постійним супутником державних інститутів влади. Як соціально-негативне явище в суспільстві корупція існувала завжди, як тільки формувався управлінський апарат, і була притаманна всім державам у будь-які періоди їх розвитку. У багатьох країнах корупція і сьогодні є частиною політичної та адміністративної реальності. Хабарництво, розтрати або інші види корупції стали причиною погіршення економічної та політичної ситуації і заподіяння шкоди суспільству в цілому. У сучасну епоху характерною рисою корупції стала універсальність: вона існує повсюдно, незалежно від рівня соціально-економічного розвитку держав; проникає в усі сфери життя; набуває транснаціональні форми. Корупція, існуюча в будь-якій одній країні, може негативно позначатися на розвитку інших країн. Такий глобальний характер проблеми дав імпульс до створення міжнародної системи протидії корупції.

Проблематикою корупції як комплексного наукового поняття займалися провідні вітчизняні вчені: Бандурка О. В., Грошовий Ю. В., Даньшин І. С., Дидоренко Є. Б., Закалюк А. П., Зеленецький В. Т., Литвиненко В. С., Мельник М. І., Невмержицький Є. В., Сташис В. В., Хавронюк М. І., Прохоренко О. Я. та інші. Разом з тим не всі питання вирішені, і досі немає єдиного, повного і чіткого законодавчого визначення терміну «корупція».

Метою статі є дослідження поняття корупції у адміністративному праві України та ЄС.

Основні результати дослідження. Як у всякого складного соціально-політичного явища, у корупції не існує єдиного канонічного визначення. Дискусія навколо проблеми визначення поняття корупції триває не один рік у наукових колах. Існує багато підходів до визначення сутності, змісту та обсягів цього поняття. Говорячи про юридичну кваліфікацію корупції, необхідно визнавати наявність безлічі визначень цього феномена.

Дехто з науковців вбачає у корупції суто правову структуру як первинну основу протиправної діяльності чи бездіяльності. Соціально-економічні і політичні чинники корупції є вторинними або надбудовою над її правовою основою. Такої думки дотримуються Панченко П., Волобуєв А. Н., Гуров А., Кожушко О., Темнов Є. Вони розглядають корупцію як суто протиправну діяльність, яка полягає у підкупі державних службовців і громадських діячів, хабарництві та зловживанні службовим становищем, розкраданні державного, колективного або приватного майна, нецільовому використанні бюджетних коштів, зайнятті чиновниками підприємницькою діяльністю, сприянні з корисливою метою комерційній діяльності певних осіб, наданні їм необґрунтованих переваг і пільг, призначенні на посади некомпетентних осіб тощо.

Аналіз сучасних наукових визначень поняття корупції показує, що деякі фахівці трактують корупцію в найбільш вузькому змісті слова як синонім «хабара», «підкупу», продажності посадових осіб (державних службовців) [7, с. 34]. Так, деякі зарубіжні науковці вивчають явище корупції у вузькому галузевому розумінні. Так, суб'єктами корупційних діянь зазначені науковці бачать привілейовану особу з обмеженим доступом до себе населення, яка своєю політичною діяльністю впливає на державні та суспільні відносини за допомогою використання наданої політичної влади. Так, наприклад, Дж. ла Паломбал характеризує це явище як будь-які дії чиновників, якщо останні відступають від своїх визначених законом обов'язків в обмін на особисті вигоди [9, с. 31]. Д. Бейлі під корупцію розуміє зловживання владою, використання її в особистих цілях, які не обов'язково повинні давати матеріальні вигоди [17, с. 15]. Д. Най визначає корупцію як поведінку, що відхиляється від офіційно визначених державою обов'язків під впливом приватних інтересів [16, с. 8].

Зважаючи на дискусію, яка точиться навколо тлумачення поняття корупції, Шайо А., зазначає, що вона, є марнуванням часу, оскільки ніколи не буде досягнуто згоди з жодної дефініції [11, с. 11]. Доповнюючи це підкреслимо, що велика кількість поглядів на визначення «корупції», неоднозначність думок щодо її складових елементів та сфер існування в суспільстві призводить до вад і помилок, пов'язаних з вивченням явища корупції як адміністративно-правової категорії. З цього приводу Заброда Д. зауважив, що безліч тлумачень досліджуваного поняття, а також значна кількість її форм не дають змоги чітко розмежовувати подібні за ознаками з цим явищем суспільно небезпечні прояви, а також призводять до «розмитості» розуміння корупції як об'єкта наукового дослідження [6, с. 271-279].

Частина науковців, у тому числі й іноземних, розглядає корупцію як явище багатоскладове, яке проявляється не тільки у конкретних діяннях, а й у плані відхилень поведінки посадових осіб від загальних соціальних і культурних цінностей суспільства. Так, на думку Яцків І. І., корупція в адміністративно-правовому розумінні являє собою систему публічних відносин, засновану на передбачених конкретним складом корупційного адміністративного правопорушення діяннях публічних посадових осіб [14, с. 12]. За іншим визначенням науковця, корупція – це комплексне поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень: кримінально-правових; адміністративно-правових; дисциплінарних. І вже цей факт пояснює наявність розмаїття визначень корупції різними авторами і проблеми з формулюванням загального, єдиного визначення цього явища [15, с. 89].

Найвдаліше, на наш погляд, визначення поняття «корупція» запропонував Є. Невмержицький. Розкриваючи його сутність, вони вважають за доцільне законодавчо підтвердити дефініцію: корупція – це діяльність державних службовців, пов'язана зі зловживанням службовим становищем з метою отримання незаконних прибутків та пільг матеріального характеру. Розкриваючи багатоплановий характер цього зловживання, вони пов'язують її із організованою злочинністю, розглядаючи їх як єдине ціле [10, с. 71]. Визначення цих понять має велике значення не тільки в теоретичному, а й у прикладному аспекті, адже корупційна ситуація в Україні стала настільки небезпечною, що «душить» фактично всі верстви населення.

Сучасного визначення термін «корупція» набув у міжнародних документах, у 70-90-х рр. минулого століття, зокрема у резолюції «Практичні методи боротьби з корупцією», підготовленій секретаріатом VIII Конгресу ООН в 1990 р., на якому розглядались питання попередження злочинності і ставлення до правопорушників. У розділі «Корупція в державному управлінні» зазначається, що проблеми корупції у державній адміністрації мають загальний характер, і їх згубний вплив відчувається у всьому світі [4, с. 37].

У Кодексі поведінки посадових осіб, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 р., корупція трактується як «...скоєння певних дій при виконанні обов'язків, або у зв'язку з цими обов'язками в результаті прийнятих подарунків, обіцянок чи стимулів, чи їх незаконне одержання всякий раз, коли має місце така дія або бездіяльність». Таке визначення містить не лише одержання посадовою особою матеріальних цінностей, а її службову поведінку [10, с. 22].

У антикорупційних міжнародних договорах (Конвенції ООН проти корупції 2003 р. [3] і Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію 1999 р. [2]) містяться дефінітивного норми, які після ратифікації цих документів нашою країною у 2006 р. стали обов'язковими для української правової системи.

Так, за визначенням Ради Європи, корупція являє собою хабарництво і будь-яку іншу поведінку осіб, яким доручено виконання певних обов'язків у державному чи приватному секторі, що веде до порушення обов'язків, покладених на них за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента, і має метою одержання будь-яких незаконних вигод для себе та інших [2].

Європейська конвенція 1999 ширше трактує корупцію і визнає її наявність у приватному секторі. У зв'язку з цим проблема можливості визнання підкупу у приватному секторі заслуговує окремого обговорення і повинна прийматися до уваги при можливому визначенні цього поняття в національному законодавстві.

У цілому міжнародно-правові визначення корупції, що використовуються в документах ООН та РЄ, виглядають наступним чином: корупція – це зловживання владою або поняттям довіри заради персональних привілеїв чи на користь привілеїв іншій особі або групі осіб, до яких спостерігається відношення лояльності» [18]. Відповідно до цього визначенням корупція виходить за межі хабарництва і підкупу і охоплює також непотизм і численні форми незаконного привласнення публічних коштів для приватного використання.

У міру ускладнення поняття до корупції, крім хабара й підкупу, міжнародна організація Independent Commission Against Corruption, наприклад, відносить цілий

спектр посадових порушень і злочинів, які розглядаються як окремі «випадки корупції». При цьому термін «корупція» стає чисто номінальним і вживається для позначення конкретних протиправних дій, пов'язаних з використанням суспільних ресурсів (у тому числі й влади) для досягнення індивідуальних цілей [13, с. 115].

На національному рівні підходи до визначення корупції різняться. У законодавстві деяких країн, зокрема Фінляндії та Данії, воно не використовується. В інших державах – розкривається через склади окремих правопорушень. Наприклад, у Франції поняття корупції охоплює сукупність приблизно 20 складів кримінальних злочинів. Вони встановлюють такі кваліфікуючі ознаки, як надання необґрунтованих благ (ст. 432-14 Кримінального кодексу), неправомірне використання власності або довіри компанії (ст. 425-4, 437-3, 460, 464 Закону про компанії) і т. ін. [12, с. 19].

Ще один підхід до визначення корупції використовується в законодавстві Іспанії, коли крім формально-юридичних критеріїв у нього включаються етичні критерії чесності, нейтральності, незалежності, відкритості, служіння суспільним інтересам і т. ін. (Закон про заходи щодо реформування цивільної служби від 2 серпня 1984 № 30) [5, с. 20].

Законодавство Португалії до кваліфікуючих ознак корупції зараховує отримання не тільки відчутних (упредметнених), але і невловимих переваг і благ (ст. 335 Кримінального кодексу, ст. 16 і 17 Закону 1987 № 34 та ін.) [12, с. 19].

Недостатність чіткості визначення корупції у вітчизняному та зарубіжному законодавстві зумовила певні дискусії в наукових колах та серед юристів-практиків. Зокрема, викликає занепокоєння норма про те, що фактом корупційного діяння вважається навіть прийняття обіцянки (пропозиції) неправомірної вигоди або сама обіцянка (пропозиція) надання неправомірної вигоди. Отже, за логікою законодавця, достатнім для вчинення правопорушення є одержання у будь-якій формі (усно, письмово чи будь-яким іншим чином) згоди на одержання (надання) неправомірної вигоди, і якщо факт «письмової обіцянки» можна підтвердити за наявності відповідного письмового доказу, то усна пропозиція чи усне її прийняття буде підтверджувати вкрай важко.

Дискусії серед вітчизняних науковців та юристів-практиків щодо визначення поняття корупції було припинено Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», який набрав чинності 01.07.2011 р., у ст. 1 котрого закріплено визначення поняття корупції. Так, ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції« визначає корупцію як використання суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення наданих йому службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка (пропозиція) чи надання неправомірної вигоди суб'єкту відповідальності за корупційні правопорушення, або на його вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей. При цьому неправомірною вигодою є грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, а корупційним правопорушенням – умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене суб'єктом відповідальності, за яке законом установлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність [1].

Відповідно, як адміністративне правопорушенням корупцію, на думку Яцків І. І., слід визнати умисним діянням, що містить ознаки корупції, вчинене суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення, за яке законом встановлено адміністративну відповідальність. Аналіз складу корупційних правопорушень пов'язаний з роз'ясненням сутності та змісту таких понять як корупційна вигода (це різниця між реальною вартістю ресурсів, товарів, робіт чи послуг (не «пільговою») і тим, що сплачують (або отримують) суб'єкти корупційних правопорушень за ці ресурси, товари, роботи чи послуги); публічні корупційні відносини – це – сукупність відносин у публічній сфері, пов'язаних з набуттям корупційної вигоди суб'єктами корупційних правопорушень [14, с. 12].

Важливою складовою процесу реалізації антикорупційних механізмів є інформаційне забезпечення – доведення до відома фізичних та юридичних осіб, які перебувають під юрисдикцією держави, положень цих конвенцій, а в необхідних випадках – їх легальне роз'яснення. Правова «відірваність» і певне дистанціювання приватного сектора та громадян від участі в реалізації міжнародно-правових норм, закладених в антикорупційних актах, перешкоджають їх застосуванню.

Висновки. У сучасному міжнародному праві поступово прийнятним стало широке трактування корупції як корисливого службового зловживання, яке не зводиться лише до підкупу державних службовців. На національному рівні підходи до визначення корупції різняться. У більшості держав поняття корупції розкривається через склади окремих правопорушень.

Загалом у законодавстві більшості країн світу можна відзначити тенденцію до розширення поняття корупції, яке виходить за межі хабарництва і охоплює такі корупційні прояви, як непотизм (кумівство), патронаж, численні форми незаконного привласнення публічних коштів.

Для вітчизняної правової системи поняття «корупція» відносно нове і не цілком визначене. Однак навряд чи відсутність нормативного закріплення поняття «корупції» створює перешкоди у правозастосовчій діяльності. Наявність нормативного визначення корупції зовсім не необхідна для кваліфікації діянь як корупційних. Важливо визначення складів корупційних правопорушень.

Отже, на підставі викладеного вважаємо, що хоча більшість визначень поняття «корупція» достатньо обґрунтовані, враховують специфічні особливості окремих економічних і соціальних систем, не суперечать одне одному, проте вони нерідко відображають лише окремі сторони об'єкта, що вивчається. Це пояснюється тим, що корупція багатоаспектне соціально-економічне, політичне та моральне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків, а отже, досить складно дати єдине, вичерпне визначення цього поняття, яке б відрізняло корупційні явища від таких, що не є корупційними в усіх випадках.

Список літератури:

1. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 40. – Ст. 404.

2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) : міжнародний документ від 27.01.1999 № ETS173 // Відомості Верховної Ради. – 2007. – № 47-48.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнародний документ від 31.10.2003 // Відомості Верховної Ради. – 2007. – № 49.

4. Матеріали VII Конгресу ООН щодо попередження злочинності та відношення до правопорушників. – Гавана; Куба, 1990. – 194 с.

5. Денисов С. А. Антикоррупционные нормы европейского права и проблемы их восприятия в России / С. А. Денисов // Следователь. 2010. № 11. С. 18-21.

6. Заброда Д. Г. Сучасні підходи до розуміння сутності корупції / Д. Г. Заброда // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2005. – № 3 (22). – С. 271-279.

7. Карпов Н. С. Злочинна діяльність : монографія / Н. С. Карпов. – К. : вид-во С. Семенка, 2004. – 310 с.

8. Коломоєць Т. О. Проблеми правового регулювання державної служби в Україні : навчальний посібник для студентів магістратури юридичного факультету / Т. О. Коломоєць. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. – 400 с.

9. Мілер В., Гределанд О., Кошечкіна Т. Звичаєва корупція? Громадяни та уряд у посткомуністичній Європі / Вільям Мілер, Осе Гределанд, Тетяна Кошечкіна ; пер. Дмитро Скляренко. – К. : Видавництво «К.І.С.», 2004. – 328 с.

10. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. В. Невмержицький. – К. : КНТ, 2008. – 368 с.

11. Політична корупція перехідної доби / за ред. С. Коткіна та А. Шайо ; пер. з англ. Т. Гарастович, С. Гарастович. – К. : Видавництво «К.І.С.», 2004. – 440 с.

12. Правовые акты: антикоррупционный анализ / под ред. Ю. А. Тихомирова, Т. Я. Хабриевой, А. Н. Найденко. М., 2010. – С. 16-27.

13. Чубенко І. В. Генезис поняття корупції / І. В. Чубенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 1. – С. 113-118.

14. Яцків І. І. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. І. Яцків ; Відкритий міжнар. ун-т розв. людини «Україна». – К., 2011. – 16 с.

15. Яцків І. І. Загальні положення протидії корупції: адміністративно-правовий аспект / І. І. Яцків // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Випуск XXI. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 88-94.

16. Nye J. Corruption and political development: a cost-benefit analysis / J. Nye // American Political Science. – 1967. – № 12 (61). – P. 417.

17. Political corruption : a hand book / ed by A. J. Heldenheimer. – Oxford : Transaction, 1985. – P. 15.

18. Se upp med «affärer» och «gräddfiler»! // Dagens Nyheter, 2004.12.22.

Макухин А. А. Понятие коррупции в Украине и ЕС: сравнительный анализ, административно-правовой аспект / А. А. Макухин // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 55-61.

В статье рассмотрены различные аспекты определения понятия «коррупция» в законодательно-нормативных актах ЕС и Украины. На основе анализа действующего антикоррупционного законодательства и определений, приведенных учеными определены основные проблемы правовой дефиниции указанного срока.

Ключевые слова: коррупция, признаки коррупции, коррупционные деяния, взяточничество, взятка, непотизм.

THE CONCEPT OF CORRUPTION IN UKRAINE AND THE EU: COMPARATIVE ANALYSIS, ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS

Makukhin O. O.

Classic Private University
Zaporizhzhia, Ukraine

Substantiates the necessity of comprehensive study of the phenomenon of corruption, the formation of a theoretical scientific basis to the issues addressed and the formulation of a universal definition of corruption in order to ensure effective anti-corruption policy. So, speaking of the legal qualification of corruption should

recognize the existence of a large number of definitions of the phenomena and concepts, both in theory and in legislative level. Revealed the complexity of the studied concepts and the main approaches to its definition. Is given the estimation of the concept of corruption used in national and international instruments, as well as current trends affecting its content. Considered approaches to the determination of corruption in the national laws of some countries in the European Union. It is emphasized that in modern international law gradually became widely accepted as self-serving interpretation of the corruption of official abuse is not limited to bribery of public officials. At the national level approaches to the definition of corruption are different. In most countries, the concept of corruption is revealed through the composition of certain crimes. Identified similarities and distinctive features of the definition of corruption in the EU legislation and the Ukraine. Indicated that in the legislation of most countries in recent years can be noted a tendency to expand the concept of corruption that goes beyond bribery and covers cases of corruption, nepotism, patronage, many forms of misappropriation of public funds. Particular attention is paid to the analysis of national approaches to the definition of corruption and the legal classification of corrupt activities.

Key words: corruption, evidence of corruption, corruption, bribery, nepotism.

Spysok literatury:

1. Pro zasady zapobigannja i protydii' korupcii' : Zakon Ukrai'ny vid 07.04.2011 № 3206-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady. – 2011. – № 40. – St. 404.

2. Kryminal'na konvencija pro borot'bu z korupcijeju (ETS 173) : mizhnarodnyj dokument vid 27.01.1999 № ETS173 // Vidomosti Verhovnoi' Rady. – 2007. – № 47-48.

3. Konvencija Organizacii' Ob'jednanyh Nacij proty korupcii' : mizhnarodnyj dokument vid 31.10.2003 // Vidomosti Verhovnoi' Rady. – 2007. – № 49.

4. Materialy VII Kongresu OON shhodo poperedzhennja zlochynnosti ta vidnoshennja do pravoporushnykiv. – Gavana; Kuba, 1990. – 194 s.

5. Denisov S. A. Antikorrupcionnye normy evropejskogo prava i problemy ih vosprijatija v Rossii / S. A. Denisov // Sledovatel'. 2010. № 11. S. 18-21.

6. Zabroda D. G. Suchasni pidhody do rozuminnja sutnosti korupcii' / D. G. Zabroda // Naukovyj visnyk Jurydychnoi' akademii' Ministerstva vnutrishnih sprav. – 2005. – № 3 (22). – S. 271-279.

7. Karpov N. S. Zlochynna dijal'nist' : monografija / N. S. Karpov. – K. : vyd-vo S. Semenka, 2004. – 310 s.

8. Kolomojec' T. O. Problemy pravovogo reguljuvannja derzhavnoi' sluzhby v Ukrai'ni : navchal'nyj posibnyk dlja studentiv magistratury jurydychnogo fakul'tetu / T. O. Kolomojec'. – Zaporizhzhja : Zaporiz'kyj nacional'nyj universytet, 2012. – 400 s.

9. Miler V., Gredeland O., Koshechkina T. Zvychajeva korupcija? Gromadjany ta urjad u postkomunistychnij Jevropi / Vil'jam Miler, Ose Gredeland, Tetjana Koshechkina ; per. Dmytro Skljarenko. – K. : Vydavnyctvo «K.I.S.», 2004. – 328 s.

10. Nevmerzhyc'kyj Je. V. Korupcija v Ukrai'ni: prychyny, naslidky, mehanizmy protydii' : monografija / Je. V. Nevmerzhyc'kyj. – K. : KNT, 2008. – 368 s.

11. Politychna korupcija perehidnoi' doby / za red. S. Kotkina ta A. Shajo ; per. z angl. T. Garastovych, S. Garastovych. – K. : Vydavnyctvo «K.I.S.», 2004. – 440 s.

12. Pravovye akty: antikorrupcionnyj analiz / pod red. Ju. A. Tihomirova, T. Ja. Habrievoj, A. N. Najdenko. M., 2010. – S. 16-27.

13. Chubenko I. V. Genezys ponjattja korupcii' / I. V. Chubenko // Bjuleten' Ministerstva justycii' Ukrai'ny. – 2009. – № 1. – S. 113-118.

14. Jackiv I. I. Administratyvno-pravovi zasady protydii' korupcii' v Ukrai'ni: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.07 «Administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / I. I. Jackiv ; Vidkrytyj mizhnar. un-t rozv. ljudyny «Ukrai'na». – K., 2011. – 16 c.

15. Jackiv I. I. Zagal'ni polozhennja protydii' korupcii': administratyvno-pravovyj aspekt / I. I. Jackiv // Aktual'ni problemy vdoskonalennja chynnogo zakonodavstva Ukrai'ny. Vypusk HHI. – Ivano-Frankivs'k, 2009. – S. 88-94.

16. Nye J. Corruption and political development: a cost-benefit analysis / J. Nye // American Political Science. – 1967. – № 12 (61). – P. 417.

17. Political corruption : a hand book / ed by A. J. Heldenheimer. – Oxford : Transaction, 1985. – P. 15.

18. Se upp med «affärer» och «gräddfiler»! // Dagens Nyheter, 2004.12.22.